

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В.С. Бігун

Інститут держави і права імені В.М. Корещького НАН України, Київ

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА В УКРАЇНІ (1990-2005): ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Відродження філософії права в сучасній Україні: об'єктивні та суб'єктивні чинники. Дев'яності роки ХХ століття — роки відродження в Україні повноцінної філософії права як напряму дослідження права. Деякі правознавці та філософи радянської доби теж займалися філософським осмисленням права, однак, більшість з них робила це, інституційно, в ідеологічно дозволених рамках марксистсько-ленінської філософії. Таким чином розвивалася, як влучно відзначають західні правознавці, своєрідна «радянська правова філософія» [6]. Методологічний плюралізм сучасного українського правознавства, антропологізація як тенденція його розвитку та й загалом об'єктивні передумови уможливили відродження в сучасній Україні «елегантної юриспруденції».

Філософське осмислення права в Україні тісно пов'язане з осмисленням і становленням української державності. Поступова демократизація суспільства ще за радянської України, звільнення від ідеологічного ярма, прагнення до незалежності, а згодом і знову здобута на початку 1990-их рр. українська державність, — ці та інші суспільно-політичні реалії знайшли своє відображення в праві, зокрема, у низці правових документів, сповнених і філософсько-правовим змістом. Так, поняття «незалежності України», по суті відображене поняттям «свободи» волевиявлення нації, зокрема на створення власної держави, в офіційних документах відбилосся у визначеннях «державного суверенітету України», як «верховенства, самостійності, повноти і неподільності влади в межах її території» (Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р.), «суверенітету» як здатності держави, здійснюючи владу, мати, творити, й оберігати власне право, законодавство. Передбачаючи це, Декларація закріпила положення про те, що Україна «забезпечує

верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території».

Процеси державотворення та право творення в Україні зумовили потребу звернення до науки, зокрема юридичної. «Видобуті з надр» загальної теорії права, політичних і правових учень політико-правові концепції знаходили закріплення у державотворчих і правотворчих документах. Так, якщо Конституція УРСР 1976 року закріплювала, що в УРСР (згодом «Державі Україна»), «всі її органи діють на основі законності», то вже проектом нової конституції, а згодом і Конституцією України 1996 року, чітко закріплено положення про те, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», що «в Україні визнається і діє принцип верховенства права». Реалізація цих та інших положень ставила практичні завдання та питання: що таке «правова держава», «права людини», яка різниця між поняттями «верховенство закону» і «верховенство права», і й нарешті, знов насущне, що таке «право»? Закономірним відтак було і звернення до філософії права, для якої проблеми розрізнення і співвідношення права і закону були предметно визначальними [3, с. 9; 5, с. 1 і далі].

Філософія права несподівано стала практичною, витребуваною. Благо, що в Україні їй не довелося розвиватися на «пустому місці». Праці низки сучасних та дореволюційних українських та руських філософів та правознавців, сучасних російських правознавців і філософів, маловідомих (змістовно) західних дослідників зробили можливим і водночас необхідним звернення до філософії права задля вирішення актуальних проблем право- і державотворення в Україні, розбудови України як соціальної правової держави, втілення «духу» нової Конституції України. Сьогодні філософія права в Україні не тільки є актуальною, але й має передумови для саморозвитку. «Відродження філософії права» в сучасній Україні відбулося, тепер на перший план виходять питання

виходять питання динаміки та результатів цього процесу.

Наукознавче та інституційне становлення. Специфіка сучасної професійної наукової організації праці — її інституціоналізація. Форма організації науки, що є оптимальна її змісту, стимулює науковий поступ. Це ж стосується і філософії права*. Розвиток філософії права (як і соціології права) в межах загальної теорії держави і права радянської юридичної науки характеризувався акцентуванням на її методологічній функції. Такі інші її функції, такі як світоглядна, аксіологічна, виховна залишалися або не задіяними, або задіяними у зумовлений тодішньою ідеологією спосіб. Як наслідок, філософія права підпорядковувалася теорії права, по суті теорії позитивного права.

Разом з тим, «філософсько-правовий порив» низки правознавців було не спинити. виявлений зокрема в рамках «історії політичних і правових учень», частині галузевих правових, досліджень, особливо в сфері кримінального права та кримінології, він зумовлював потребу в інституційному оформленні цих досліджень, наукових інтересів. У середині 1990-их рр. про філософію права заговорили серйозно [4], і завдяки активним зусиллям низки правознавців у «Переліку спеціальностей наукових працівників», затвердженому наказом Вищої атестаційної комісії України 13 березня 1997 р. № 86, закріплено спеціальність 12.00.12 — «філософія права», з якої можуть присуджуватися наукові ступені як з юридичних, так і філософських наук. Незабаром у Національній академії внутрішніх справ України (НАВСУ) створено спеціалізовану Раду по захисту дисертацій, в 1997 році — у ній захищено першу дисертацію з юридичних, а в 1998 році — з філософських наук. Невдовзі відповідну раду створено й на базі Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого (НЮАУ).

«Відкриття» спеціальності, створення спецрад, відкрило «новий» дослідницький простір і

* У цьому зв'язку хотілося б зробити припущення, правильність якого може довести або спростувати час. Сучасна українська філософія права має добрі перспективи — зважаючи на виокремлення «філософії права» як окремої спеціальності в системі юридичних і філософських наук. Іншими словами, щоб сформувати гарну футбольну команду недостатнього перекваліфікувати гандболістів (які грають руками) у футболістів (які грають ногами). Дійсно, і ті й ті грають з м'ячем, обидві гри мають чимало спільного, однак вони істотно відмінні, врахування чого й зумовлює потребу самостійного (проте не відірваного від інших, особливо суміжних, видів спорту) розвитку.

водночас інституційні можливості для дослідників, спричинило «дисертаційний бум» філософії права. За даними автора, в період з 1997 по 2005 р. «дисертаційна» статистика є такою (детальний перелік дивіться у додатку):

- 7 докторських, з яких 6 з юридичних, 1 з філософських наук (О. О. Бандура [ф. н.], М. М. Гуренко, А. А. Козловський, С. І. Максимов, Л. В. Петрова, С. С. Сливка, й одна дисертація носить «закритий характер» (усі — з юрид. наук)), та

- 33 кандидатських, з яких 5 з філософських, 28 з юридичних наук.

Нині готуються ще принаймні 20 дисертацій (кандидатських і докторських). Якщо припустити, що у найближчі 5 років буде захищено ще 25–30 дисертацій, до 2010 року їхня загальна кількість істотно зросте. Є і сподівання на здійснення діалектичного закону переходу з кількості в якість.

Найбільшу кількість докторів і кандидатів наук з філософії права підготували проф. М. В. Костицький (9), М. М. Ібрагімов (4), Б. Ф. Чміль (4), С. І. Максимов (3), Титов В. Д. (3), О. І. Гвоздзік (2), А. А. Козловський (2), М. І. Козюбра (2), В. О. Чефранов (2). Професори А. А. Козловський, С. І. Максимов, С. С. Сливка та М. І. Козюбра найчастіше запрошуються опонентами. Найчастіше «провідними установами» виступають Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, НЮАУ, НАВСУ та Львівський університет ім. І. Франка.

Слід відзначити і те, що з 1990 року в Україні захищено низку дисертацій з інших спеціальностей, в яких розкриваються окремі філософсько-правові теми. Зокрема з теорії держави і права, історії політичних і правових учень, кримінального права, соціальної філософії тощо.

У контексті інституційного розвитку філософії права слід розглядати й становлення філософії права як навчальної дисципліни. А також формування в навчальних закладах та наукових установах кафедр (відділів) з філософії права та суміжних дисциплін. Відзначимо, що їх поки що не відкрито у більшості «старожилів» юридичної науки та освіти. Залишається питанням (мабуть, питанням часу), чи буде відкрито, або ж «відображено» філософію права у назвах відповідних підрозділів таких установ й закладів, як Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, АПРНУ, ЛНУ, КНУ, ЧНУ. Також залишається подібне питання стосовно тих закладів (передусім НЮАУ, ОНЮА), де діють кафедри філософії.

Зважаючи на поступове утвердження філософії права, варто очікувати подальших інститу-

ційних змін. Потенційно такі зміни можуть стимулювати якісне покращення наукових кадрів, подальше акцентування на дослідницькій складовій працівників вищої юридичної школи (зокрема стимулюючи це врахуванням у «навантаження»), її належна оцінка. Обґрунтовано визнати філософію права обов'язковою навчальною дисципліною у програмах бакалаврату та магістратури за напрямками «право» і «філософія». Все це, сподіваємося, створить додаткові передумови для подальшого, зокрема змістовного, розвитку філософії права в Україні.

Однією з особливостей сучасного розвитку української філософії права є її відкритість як «спільної території» філософів та правознавців. Відзначимо, що таке було б малоймовірним, якщо б філософію права було «замкнено» в рамках теорії права, оскільки вона навряд чи інституційно могла привабити філософів. Це уможливило пошук співпраці між філософами і правознавцями, обмін досвідом.

Сьогоднішніх дослідників, зайнятих філософсько-правовими питаннями, можна умовно поділити на кілька груп: (1) так би мовити, «чисті» філософи права, — ті, хто захистив дисертацію зі спеціальності; група, яка починає кількісно домінувати; (2) «теоретики права» — доктори й кандидати наук із спеціальності «теорія держави і права»; не називаючи себе філософами права, вони роблять внесок у розвиток філософії права; (3) професійні філософи, зайняті філософським вивченням права й суміжних проблем, які однак інституційно залишаються у межах філософських наук; (4) правознавці інших спеціальностей юридичних наук, які проявляють «живий і творчий» інтерес до філософії права.

Образ сучасного професійного українського дослідника філософії права, якщо описувати його стисло — це юрист філософського складу мислення або філософ, зацікавлений вічно актуальними проблемами права і справедливості.

Доробок вітчизняної філософії права збільшується. Побачили світ тематичний том антології вітчизняної юридичної думки з працями відомих правознавців, підручники, хрестоматію, посібники*, низку монографій, рукописи дисерта-

цій, переклади праць іноземних дослідників, наукові статті.

Український доробок філософсько-правових праць можна було б класифікувати таким чином:

1. Наукознавчі аспекти філософії права (предмет, система, метод, наукознавчий статус, міждисциплінарні зв'язки тощо);

2. Історія філософії права (історичні типи філософії права; філософсько-правові концепції філософів права; історіософічні дослідження тощо);

3. Напрями філософії права (аксіологія права, герменевтика права, гносеологія права, логіка права, онтологія права, правовий реалізм, феноменологія права, філософсько-правова антропологія, соціологія права (соціологічна юриспруденція) тощо);

4. Філософсько-правові категорії (відповідальність, воля, розум, свобода, справедливість тощо);

5. Філософсько-правовий аналіз певних явищ (правова культура, злочин, мова права, права людини тощо);

6. Інші теми (культура і право (культура юриста, культурологічні проблеми правотворчості, естетичне виховання) тощо).

Наукове життя, організації та заходи.

Поряд з науковими та академічними оформленнями інтересу до філософії права в індивідуальних наукових установах і закладах, відбувається й «всеукраїнське» її оформлення. У 2002 р. створено Всеукраїнську асоціацію філософії права і соціальної філософії, яка увійшла до відповідної Міжнародної асоціації (IVR) (заснована 1909 р., див. дет. на Інтернет-сайті www.cirfid.unibo.it/ivr). У травні 2003 року та вересні 2005 році відбулися наукові й організаційні заходи Асоціації, обрано її керівництво, визначено подальші напрями діяльності. Поглиблено співпрацю з Міжнародною асоціацією, низкою її національних осередків (наприклад Польщі, РФ, ФРН).

Знаменним для розвитку філософії права в Україні став організований 25 березня 2003 р. Національною академією наук України в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького «круг-

С. С. Філософія права / Європейський ун-т управління, безпеки та інформаційно-правових технологій; НАВСУ. — К., 1999; Філософія права / НАВСУ / М.В. Костицький (ред.), Б. Ф. Чміль (ред.). — К., 2000; Кузнецов В. І. Філософія права. Історія та сучасність. — К., 2003; Філософія права / НЮАУ / За ред. О. Г. Данильяна, С. І. Максимова. — К., 2003; Козловський А. А. Філософія права / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці, 2003, Філософія права: проблеми та підходи / За ред. П. М. Рабіновича. — Львів, 2005; Словник: Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права / НЮАУ. — К., 2003.

* Антологія: Антологія української юридичної думки: В 10 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України / Ю. С. Шемшученко (заг. ред.), В. Д. Бабкін (упоряд.), І. Б. Усенко (відп. ред.) — К., 2002. — Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права; Підручник: Бачинін В. А., Панов М. І. Філософія права / НЮАУ. — К., 2002; Посібники: Біленчук П. Д., Гвоздецький В. Д., Сливка

лий стіл» з актуальних проблем філософії права. Його учасниками схвалено ідею згодом створеного міжнародного фахового часопису, який одержав назву «Проблеми філософії права».

До цього й опісля відбулися, серед інших, такі наукові заходи з філософії права:

- Літня школа на тему: «Філософія права для відкритого суспільства» (Київ, 1999, Український філософський фонд за сприяння Міжнародного фонду «Відродження»);

- Конференція на тему: «Філософія права в Росії: Вітчизняна війна 1812 року і розвиток російської політичної культури» (м. Київ, 13–15 грудня 2002 р., Товариство російської філософії при Українському Філософському Фонді за підтримки Російського центру міжнародного наукового і культурного співробітництва при Уряді РФ (Представництво в Україні));

- «Круглий стіл» з філософії права «Актуальні проблеми філософії права» (м. Київ, 25 березня 2003 р., Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України);

- Заходи в зв'язку з приїздом тоді діючого президента ІВР проф. Є. Булигіна (травень 2003 р. «круглі столи» «Здобутки світової філософсько-правової думки і український контекст» (НЮАУ), «Філософсько-правова доктрина в сучасному світі» і «Організаційні моделі співпраці науковців в галузі філософії права» (ОНЮА), конференція «Розвиток філософсько-правової думки в Україні: стан, проблеми, перспективи» (НАВСУ);

- Всеукраїнський «круглий стіл» з філософії права «Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)» (м. Львів, 16–17 вересня 2005 року, юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Львівська лабораторія прав людини і громадянина Академії правових наук України);

- Міжнародний науковий семінар з філософії права «Європейські інтеграційні процеси і трансформація права на постсоціалістичному та пострадянському просторі» (Київ, 23–24 вересня 2005 р. Всеукраїнська асоціація філософії права і соціальної філософії, НАВСУ, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, АПрНУ);

- «Круглий стіл» «Актуальні проблеми філософії права» (Одеса, 14–15 жовтня 2005 р., кафедра філософії ОНЮА);

- Міжнародна наукова конференція «Трансформація політики в право: різні традиції та досвіди» (11–12 листопада 2005 р., АПрНУ, Харків).

Слід також відзначити значення для розвитку філософії права наукових заходів з теорії, зокрема методології, та історії права, організованих АПрНУ та Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, різноманітних «читань» («Ерліхівські», «Сковородинські», «Новгородцевські»), традиційних наукових вузівських конференцій (як наприклад, регіональної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні» в у ЛНУ), всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології» в ОНЮА та ЛНУ, «Законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку» в Київському університеті права НАН України) тощо.

Наукові організації та заходи, слугуючи форумом для наукового спілкування колег, дають новий імпульс для подальшого становлення філософії права в Україні.

Часопис «Проблеми філософії права» було започатковано 25 березня 2003 р. з ініціативи проф. А. А. Козловського, висловленої на «круглому столі» з актуальних проблем філософії права в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Часопис зареєстровано як всеукраїнське видання (Свідоцтво про держреєстрацію № 8210 від 9 грудня 2003 р.) і презентовано (I том) 26 січня 2004 р. у Національній академії наук України. Часопис внесено до переліку фахових видань з *філософських та юридичних наук* (Постанова Президії ВАК України від 30 червня 2004 р., № 3–05/7). Згодом визнано органом національної секції ВАФПСФ та надано право використання логотипу «ІВР» на титульній сторінці часопису (20–21 травня 2004 р., засідання Виконавчого комітету ІВР, Швеція). II том часопису було презентовано на XXII Міжнародному конгресі ІВР (24–29 травня 2005 р., Іспанія).

Часопис публікує матеріали шістьма мовами (укр., рос., англ., нім., фр., ісп.) й виходить періодичністю один том щороку (до 4 номерів кожен)*, містить зміст, резюме статей російськими

* Видано два томи часопису, готується третій. У томі I (2003) розміщено публікації 46 авторів укр., рос. та англ. мовами — переважно тези доповідей і виступів на «круглому столі» 25.03.2003 р., інші фундаментальні наукові статті вітчизняних та іноземних авторів та матеріали, які висвітлюють процес розвитку філософії права в Україні). У томі II (2004) — публікації 27 авторів укр., рос., англ., нім та пол. мовами у рубриках: про природу філософії права, (започаткованій) «Класики філософії права» (Густав Радбрух), методологію права, онтологію та гносеологію права, про-

та англійськими мовами, має накопичувальні (враховуючі попередні томи) іменний та предметний покажчики. У томах часопису є різноманітні рубрики, наприклад, традиційні (природа філософії права — дискусія про предмет філософії права; класики філософії права — висвітлення філософсько-правової спадщини відомих філософів права, з публікуванням перекладів їхніх праць і статей-коментарів); рубрики, присвячені різним напрямкам філософії права; рубрики, присвячені суміжним до філософії права дисциплінам (напр. філософія політики); про наукове життя і рецензії (конференції, ювілеї, нові видання з філософії права).

Наукове керівництво часописом здійснюють редактори-співзасновники: акад. Ю. С. Шемшученко, акад. М. В. Попович, проф. А. А. Козловський, редакційна колегія у складі відомих українських фахівців, міжнародна редакційна рада у складі відомих іноземних фахівців.

Серед пріоритетних завдань часопису — підтримувати високий теоретичний рівень публікацій. Нині часопис — це певної мірою дзеркало наукового життя в сфері філософії права в Україні. Він поступово здобуває визнання в Україні та за кордоном.

Розвиток української філософії права.

Принциповим є питанням про те, якою, і чи самотутньою, бути українській філософії права? Потенційно самотутній компонент філософії права зумовлений низкою чинників. Українським дослідникам філософії права ще слід утвердитися, прагнення до чого стимулює науковий ріст. Є значний і малодосліджений історично науковий та філософський спадок, який потребує ідеологічно незаангажованого вивчення, філософсько-правового опрацювання. Філософсько-правового осмислення потребують нинішні актуальні проблеми право- і державотворення України, які зумовлюватимуть самотутній, чи точніше, специфічний зміст філософсько-правових досліджень, їх орієнтацію на виклики часу. Є підстави сподіватися на розвиток наукових шкіл, творчих дослідницьких особистостей в Україні.

блеми девіантної поведінки, філософію політики та естетики права; рецензії на три наукові праці, привітання до 80-річчя проф. В. Д. Бабкіна. У томі III (2005) міститимуться публікації більше 40 авторів укр., рос. та англ. мовами — переважно результати досліджень укр. та зарубіжних авторів, праці Євгена Ерліха, аналіз його наукової спадщини (у рубриці «Класики філософії права»), рубрика з соціології права, повідомлення про участь у XXII Міжнародному конгресі IVR, рецензії та ювілейні статті, інші матеріали, які висвітлюють розвиток філософії права в Україні.

Видається, що наступні п'ять–десять років українська філософія права далі йтиме шляхом учнівства (вивчення спадщини, іноземного доробку), а відтак (хоча можливо й раніше) й подальшого самотутнього розвитку.

Деякі перспективи та висновки. Відроджена у 1990-их рр. філософія права в Україні — це якісно нова форма філософського осмислення права, розвиток якої пов'язаний з потребою філософського осмислення процесів право- і державотворення в Україні. Виокремлення філософії права як самостійної спеціальності в системі юридичних і філософських наук стимулює її інституційний розвиток.

«Бум філософії права», спричинений зростаючим інтересом правознавців до смислу права, з'ясування фундаментального значення юридичної діяльності, буде продовжуватися. Сприятиме цьому й подальший міждисциплінарний розвиток філософії права (співпраця філософів та правознавців.). Реалізація аксіологічної, виховної функцій філософії права зумовить її оформлення як обов'язкової навчальної дисципліни.

Варто звертати більше уваги на розвиток змістовної складової філософсько-правових досліджень. Серед перспективних напрямів дослідження, окрім вивчення наукознавчих аспектів філософії права (предмет, метод, статус) та висвітлення питань її різноманітних напрямів, відзначимо й важливість досліджень з історії філософії права (вивчення спадщини класиків філософії права, яка «найбільш співзвучна нашому сьогоденню» [1, с. 41]), філософсько-правового аналізу проблем галузевих юридичних наук, прикладного застосування філософсько-правових знань (праксеологія філософії права) (роль у конституційній юстиції, права людини, філософські проблеми влади; правова політика й ідеологія, філософсько-правові аспекти євроінтеграції України тощо).

Характерною особливістю подальшого розвитку філософії права може стати і її здатність активного інтелектуального каталізатора правої політики, фундаментальних процесів право- і державотворення в Україні. Філософія права має і потенціал стати платформою для конструктивної критики чинного права й правореалізації, державної діяльності, в зв'язку з чим варто більше приділяти уваги філософським проблемам держави у зв'язку з правом. На часі видання енциклопедичної праці з філософії права, проведення науково-практичного семінару з викладання філософії права та суміжних дисциплін.

Загалом можна стверджувати про перспективність подальшого розвитку української філософії права.

Перелік літератури

1. Бабкін В. Д., Усенко І. Б. Нарис історії розвитку загальної теорії держави і права, філософії та енциклопедії права // Антологія української юридичної думки. В 10 т. / Том 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядн.: В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко, Н. М. Пархоменко; відп. редактори В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко. — К., 2002.
2. Костицький М. В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна // Проблеми філософії права. — 2003. — Том I. — С. 17–21.
3. Нерсесянц В. С. Философия права. — М., 1997.
4. Рабінович П. Філософії права: деякі наукознавчі аспекти // Вісник Академії правових наук України. — 1997. — № 1. — С. 36–46.
5. Seelmann K. Rechtsphilosophie. — München, 1994.
6. Soviet Legal Philosophy. — Cambridge, Mass., 1951.

ДОДАТОК

Перелік захищених докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальності «філософія права» станом на листопад 2005 року (за абеткою, в дужках — рік написання, захисту або присвоєння наукового ступеня; «ф. н.» — з філософських наук, «ю. н.» — з юридичних наук)

Докторські дисертації

- Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз) [ф. н., 2003]
- Гуренко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина [ю. н., 2004]
- Козловський А. А. Гносеологічна природа права (філософсько-правовий аналіз) [ю. н., 2000]
- Максимов С. І. Правова реальність як предмет філософського осмислення [ю. н., 2002]
- Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дискурс) [ю. н., 1998]
- Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста [ю. н., 2002]

Кандидатські дисертації

- Андреев Д. В. Етносоціокультурні чинники формування національної правосвідомості (на прикладі судової системи Запорозької Січі XVII–XVIII століть) [ю. н., 2003]
- Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід [ю. н., 2003]
- Братасюк В. М. Правова реальність як форма прояву інтелектуальної традиції епохи (на матеріалах романо-германської правової сім'ї) [ю. н., 2005]
- Вдовина Г. А. Розвиток філософії права в ХХ ст. (англо-саксонська традиція) [ю. н., 2003]
- Войтенко Д. О. Історичний розвиток концепцій обґрунтування у логіці та філософії права (від античності до початку ХІХ сторіччя) [ю. н., 2005]
- Жовтобрюх М. М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність [ю. н., 2002]
- Заїнчковський М. Л. Права людини як новоєвропейський філософський та політико-правовий феномен (філос. наук, 2003)
- Зархіна С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект) [ю. н., 2005]
- Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів [ю. н., 2003]
- Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності [ю. н., 2005]
- Литвинов О. М. Філософія права П. І. Новгородцева: осмислення права і держави в контексті дослідження суспільного ідеалу [ю. н., 2005]
- Лихолат І. П. Раціональне та позараціональне в праві (на матеріалах законотворчості) [ю. н., 2001]
- Луцький І. М. Справедливість як філософсько-правова засада українського державотворення [ю. н., 2005]
- Ляшенко В. М. Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння дійсності [ф. н., 1999]
- Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема [ю. н., 2002]
- Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект [ю. н., 2003]
- Нечипоренко В. О. Філософсько-правовий аналіз легітимації правової держави [ф. н., 2003]
- Нікітін А. В. Філософсько-правовий аналіз девіантної поведінки особистості [ю. н., 2004]
- Павленко Ж. О. Логіко-методологічні аспекти інженерії знань у правознавстві [ю. н., 2003]

- Павлишин О. В. Філософсько-правовий аналіз розробки і використання електронних експертних систем у правозастосовчій діяльності [ю. н., 2005]
- Пепеляєв С. Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України [ю. н., 2005]
- Савчук С. В. Юридична соціологія: предмет і місце в системі юридичних наук [ю. н., 2002]
- Сербин Р. А. Правова культура — важливий фактор розбудови правової держави [ю. н., 2003]
- С'єдін Б. Г. Естетичне виховання у структурі професійної морально-правової культури співробітників органів внутрішніх справ України [ф. н., 1998]
- Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) [ю. н., 2004]
- Сокурєнко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави [ю. н., 2002]
- Стовба О. В. Правова ситуація як елемент правової реальності [ю. н., 2005]
- Строков І. В. Правові та моральні основи забезпечення справедливості й законності в слідчій діяльності [ю. н., 1998]
- Ткаченко Т. С. Етико-правові проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ [ф. н., 1997]
- Трофименко В. А. Розум та воля як антропологічні основи права [ю. н., 2004]
- Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства [ю. н., 2004]
- Черней В. В. Подолання правового нігілізму в умовах розбудови правової держави [ю. н., 1999]
- Шишко В. В. Культурологічні проблеми правотворчості [ю. н., 2004]

В. С. Бігун

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА В УКРАИНЕ (1990–2005): ИТОГИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

(Приложение: Перечень диссертаций, защищенных по специальности «Философия права»)

В обзоре рассматриваются несколько аспектов дисциплинарного развития философии права в Украине за период 1990-2005 гг. В частности, объективные и субъективные факторы возрождения философии права в Украине, её научное и институциональное становление, разработки, научная жизнь, события и организации, развитие международного журнала «Проблемы философии права»; прогнозируются перспективы её дальнейшего развития. В приложении даётся перечень тем диссертационных исследований, защищённых по специальности «Философия права» в Украине.

V. S. Bihun

PHILOSOPHY OF LAW IN UKRAINE (1990-2005): DEVELOPMENTS AND PERSPECTIVES

(Addendum: A List of Dissertations Defended in Philosophy of Law)

The review covers several aspects of the disciplinary development of philosophy of law in Ukraine in the period of 1990-2005. Objective and subjective factors of its revival are suggested, its scientific and institutional formation is described, scientific life and events, organizational structure are presented as well as development of the international journal “Philosophy of Law Issues” is outlined. In addition, a list of dissertations defended in the field of philosophy of law in Ukraine in the given period is given.